

Lichtenstein László
Rózsa Zoltán

MÍVES LÓSZERSZÁMDÍSZ A KERESZTES HÁBORÚK KORÁBÓL

A *Határtalan*
Régészet olvasó-
inak minden bi-
zonytal feltűnt már, hogy
rendszeresen jelentke-
zünk az Orosháza-Bónum
faluhely nevű régészeti lelő-
helyen fémkeresőzés során ta-
lált Árpád-kori tárgyakkal. Nem
szeretnénk most sem csalódást
okozni, ráadásul a most ismerte-
tésre kerülő tárgy végre illeszke-
dik a jelen kiadvány tematikájá-
hoz is – legalábbis reményeink
szerint.

A zsámbéki II. díszzabla

A mai Orosháza nyugati határában található lelőhelyen a korábbi ásások, terepbejárások mellett fémkeresőzés is folyt az elmúlt hat esztendőben. Jóllehet az Árpád-kori település nagy részét az évtizedek óta tartó homokbányászás tönkretette, torzójában is roppant érdekes lelőhelyről van szó. Itt a 12–13. században nagy valószínűség szerint pénzváltással foglalkozó, keleti eredetű muszlim közösség élt, ami eddig fellelt hagyatéka alapján a régió leggazdagabbjának számított.

A lelőhely jelentős szeletét 2018 végén, 2019 elején gyakorlatilag kivonták a kutatható területek közül, amikor oda egy napelemparkot építettek. Az orosházi múzeum civil segítőivel, illetve múzeumbarát fémkeresősökkel 2018 szeptemberében több ízben is bejártuk az épülő napelempark területét, és igyekeztünk minél több fémtárgyat összegyűjteni, tudva azt, hogy a létesítmény hosszú évtizedekre lehetetlenné teszi majd itt a kutatásokat.

A lelőhelynek ez a része már korábban is szép számú leletanyaggal szolgált, és a 2018 szeptemberi keresőzések is roppant izgalmas kollekciónal tették gazdagabbá az orosházi Nagy Gyula Területi Múzeum régészeti gyűjteményét. Többek között ekkor került elő egy tatárjárás kori erszénylelet, amiről a *Határtalan Régészet* előző számának hasábjain számoltunk be, de aranyból, ezüsből és bronzból készült további tárgyakat is gyűjtöttünk. Ezek között voltak azok a darabok is, melyekről kiderült, hogy egy Árpád-kori díszzabla négykaréjos áttört díszveretének töredékei voltak.

A leletek egy 12–13. századra keltezhető, úgynevezett zsámbéki típusú zabla egyik díszveretéhez tartoztak. Ez egykoron a ló kantáratát díszítette, szíjjakkal összekapcsolva több, általában aranyozott öntött veretet egymással. A zablatípus egy úgynevezett nyelvszorító, kétszeres emelőszárú összetett fajta lehetett. E zablák elnevezésüket az egyik legszebb példány magyarországi lelőhelyéről kapták.

A zabla felépítése, működése rendkívül egyedi. Rövid írásunkban nem kívánjuk mindezt részletezni, hiszen a díszveretek állnak csak rendelkezésünkre, a zablatípust viszont kollégánk, Vörös István minden részletre kiterjedően elemezte az *Archaeologiai Értesítő* című folyóirat 2007. évi hasábjain. Ebben a munkában olvashatunk a kevés – bár nemzetközi kitekintésben nagyon is sok – nyelvszorító, emelőszárú, magyarországi lelőhelyű zablák közt egy Orosháza környéki lelőhelyű darabról is, amit a helyi múzeum régészeti gyűjteménye őriz. Még az sem kizárt, hogy a zabla és a veret egykor összetartozott, de ezt bizonyítani nem lehet.

A rekonstruált négykaréjos bronz díszveret Orosházáról (rekonstrukció: Kerekes György)

A zsámbéki zabla díszverete

Az általunk megtalált töredékből szerencsére rekonstruálható az eredeti tárgy. A három darabból álló leletegyüttes a lószerszámzat négykaréjos bronz díszveretének töredékei, az áttört körveret és a felső szírom. A körveret eredetileg négy, patkó alakú, ugyancsak áttört veret szegélyezte. Az áttört körveret, valamint a patkó alakú veretek széleit vésett sávok díszítik. A bronzvereten a szegecslapok végében lévő, a felfüggesztésre szolgáló (törtött) perforáció/karikafül látható, melyett eredetileg négy darab szegeccsel rögzítettek a zablá középső részének oldaltagjához. Az orosházi töredék mérete 40×35 mm, a körveret átmérője mintegy 19-20 mm, míg a külső korong átmérője 25-26 mm.

A tárgy tehát egy, a szentföldi kereszties háborúk korára, a 12–13. századra keltezhető díszes lószerszámzat töredéke, mely a szájvas két oldalán, az orrlemez két végén helyezkedett el. A bronzból készült áttört dísz eredetileg négy korongból állt, mindegyikben egy-egy áttört fantasztikus madáralakkal/szirénnel. A szirének nyaka hátra-segezett, begyük előreálló, recézett. A madáralakok feje, testük és lábaik jobb profilból vannak ábrázolva, azonos irányba néznek. A madáralakok farka a hát közép vonaláig ér, az óramutató járásával megegyező irányba tekeredik. A madáralakok jellemzői: zárt csőrű kacsafej, madártest, két háromujjú ragadozómadár-láb és tollbokrétaiban végződő kígyófarok. Általános leírásuk: félprofilban ábrázolt madárfej, a pikkelyes madártesten keskeny, zárt (háromsoros) oldalszárnyak, a függőlegesen álló, az óramutató járásával megegyező irányban tekeredő farok végéből hosszan leomló 4 vagy 5 ágú palmettává omló faroktollak

indulnak. A madáralak szárnya négykaréjos szárnytöből indul, egy sima ívelt pánttal összefogott, alsó széle pontcolással díszített. A két madártest egyedi kidolgozású, részleteikben eltérnek egymástól, az áttört körveret kidolgozása különböző, felülete pedig kopottabb. A farokvég felső ága a nyakra, alsó ága a hátra támaszkodik. Az épen maradt patkó alakú veret közepén ugyancsak egy madáralak található. A kacsacsőrű és emberarcú madáralak, a szirén a 12–13. század egyik jellegzetes motívuma, főképp kőfaragványokon tűnik fel. Eredete az antikvitásba nyúlik vissza, a középkori művészetben a csalás, csábítás és kísértés megtestesítője.

A román kori díszzablák e ritka típusa a korabeli ötvösművészet legkiemelkedőbb darabjai közé tartozik. A komplett összetett szerkezetű román kori zablák páratlan iparművészeti emlékeket képviselnek. Ehhez hasonló lószerszám darabja korábban már napvilágot látott Orosháza vidékéről. Legújabban környékünkről, Bottonya–Mezőhegyes határából került elő egy aranyozott függő. Magyarországról eddig összesen 10 lelőhelyről ismerünk zsámbéki típusú zablákat, ebből immáron 3 lelőhely köthető Orosházához és tágabb környékéhez. E zablák többnyire egyházi központok, illetve nagyobb várak közelében láttak eddig napvilágot, ezek többsége pedig a Magyarországon át a Szentföldre vezető fontos útvonalak mentén helyezkedett el. A komoly értéket képviselő díszes zablák tulajdonosai rangos világi és/vagy egyházi személyek lehettek, használatuk pedig akár a kereszties hadak jelenlétével összefüggő reprezentációs eseményekhez, esetleg magához a kereszties hadak Magyarországon történő átvonulásához is köthető.

Az orosházi szirén

Orosháza a Körös–Maros közepén helyezkedik el, kiváló földrajzi környezetben. A nagy folyók átkelői felől érkező utak mindig is itt találkoztak egymással, ebben a csomópontban. A jelen írásban ismertetett zablá is az úthálózat rendszerében értelmezhető, csakúgy, mint az ugyanitt található jelenkori laktanya, amely mélységi határőr feladatokat látott el az elmúlt évtizedekben.

A darab fémkeresős tevékenység során látott napvilágot, és büszkén adjuk közre, már csak azért is, mivel mindketten orosházi születésűek vagyunk. Ezek a típusú veretek (és zablák) tehát ritka daraboknak számítanak a korszak anyagi kultúrájában, ugyanakkor biztosak lehetünk abban, hogy az ország más területein, az eredményeket még kevésbé közreadó múzeumok napról napra gyarapodó fémkeresős gyűjteményeiben is lapulnak hasonló díszzablák töredékei. Így zárásként ismételten egy központi adatbázis létrehozásának fontosságára hívnánk fel a figyelmet!

Díszzabla áttört díszű aranyozott veretes tagja Battonya–Mezőhegyes határából

73

Fémkeresőzés a lelőhely területén

